

HUNLARDA HAYVAN ÜSLUBU

ANIMAL STYLE IN HUNS

Yrd.Doç.Dr. Ebru ORAL

Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ebruorl@hotmail.com,
Batman/Türkiye

ÖZ

Tarih öncesi dönemlerden itibaren toplumların sanat anlayışlarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde rol oynayan en önemli unsurlar arasında; dinsel inanışlar, coğrafi şartlar, yaşam tarzları ve doğa olayları gelmektedir. Orta ve İç Asya Bozkır Kültürlerinin dinsel inanışlarını ve sosyal yaşam tarzını yansıtan Hayvan Üslubu'nun ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, bozkır toplumlarının manevi değerlerinin ve doğaüstü güçlere karşı olan eğilimlerinin önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bozkır kültürlerinin yaşam tarzını, sosyo-kültürel yapısını, dinsel inanışlarını ve sanat anlayışını yansıtan önemli topluluklardan birisi de Hunlar'dır. Bozkır Kültürleri açısından önemli bir yere sahip olan Hun Kültürü ve Sanatı hakkındaki bilgiler, çeşitli arkeolojik kazılarda ele geçen buluntulardan gelmektedir. Hun Sanatı açısından önemli bir yere sahip olan Hayvan Üslubu'nun ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, Hunların doğaya ve hayvanlara olan bağlılığı gelmektedir. Çalışma kapsamında, Hayvan Üslubu'nun ortaya çıkış nedenleri, arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen buluntular ışığında, çeşitli sanat eserleri üzerinde betimlenen hayvan tasvirlerinin, zaman içerisindeki tarihsel gelişimi ve karakteristik özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bozkır Kültürleri, Hayvan Üslubu, Hun Sanatı, Dinsel İnanışlar, Arkeolojik Kazılar.

ABSTRACT

Since pre-historical times, religious beliefs, geographical conditions, life styles and natural events have come foremost among the most important aspects playing role in emergence and development of sense of art in the communities. It is contemplated that the spiritual values of step communities and their tendencies to supernatural powers have played an important role in emergence and development of Animal Style reflecting the religious beliefs and social life styles of Middle and Internal Asia Step Cultures. One of the most important communities reflecting life style, socio-cultural structure, religious beliefs and sense of art of Step cultures is Huns. The information about Hun Culture and Art, which occupies an important place in terms of Step Cultures, comes from findings obtained from archaeological excavations. It is a clear fact that the emergence and development of Animal Style which has an important place in Hun art comes from their dependence on nature and animals. Within the context of this study, in the light of findings obtained from archaeological excavations, the reasons why Animal Style appeared will be tried to be evaluated by considering historical development and characteristic properties of animal descriptions depicted on various art works in the course of time.

Key Words: Step Cultures, Animal Style, Hun Art, Religious Beliefs, Archaeological Excavations

1. HUNLARDA HAYVAN ÜSLUBU

Tarihin en erken dönemlerinden itibaren farklı bölgelerde ve coğrafyalarda çeşitli tasvirli eserler üzerinde hayvan tasvirlerine rastlamak mümkündür. Hayvan Üslubu olarak tanımlanan üslubun en erken örneklerini, kayalar üzerinde betimlenen av sahneleri, hayvan mücadele sahneleri ve insanın hayvanla mücadele ettiği sahneler oluşturmaktadır. Bozkır Kültürü ve Sanatı açısından önemli bir yere sahip olan Hayvan Üslubu'nun, Eski Önsya'da ele geçen sanat eserleri üzerindeki Hayvan Üslubu'ndan farklı olduğu anlaşılmaktadır (Çoruhlu, 2002:116).

Hun kültürü ve sanatı açısından önemli bir yere sahip olan Hayvan Üslubu'nun, çeşitli dini inanışlar, coğrafi şartlara uygun olarak ortaya çıkan, Orta Asya ve İç Asya faunası ve bütün bu hususlara bağlı olarak gelişen hayat tarzının bir gereği olarak doğduğu düşünülmektedir (Çoruhlu, 2002:115). Hayvan Üslubu'nun doğuş sebeplerini ortaya çıkaran dönem, özellikle M.Ö. 3.Binden itibaren Bozkır Kültürünü meydana getirecek toplulukların ortaya çıktığı döneme rastlamaktadır. M.Ö. 2000 yıllarında Bozkır kültürünün sistemli bir yaşam tarzı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemlerde Orta ve İç Asya'da ortaya çıkan kültürlerde zamanla hayvanları tasvir etmenin yaygınlaşmaya başladığı ve Hayvan Üslubu'nun doğuşunu ve gelişimini ortaya koyan bir üslup birliğine doğru gidildiği görülmektedir. Bu erken dönemlerde Hayvan Üslubu'nun M.Ö.1000 tarihlerinde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı ifade edilmiş fakat Bozkır Coğrafyasında bu üslubun ilk doğduğu yer hakkındaki tartışmalar henüz sonuçlanmamıştır (Çoruhlu, 2002:116).

Orta Asya Bozkır Kültürleri açısından büyük bir öneme sahip olan Hayvan Üslubu, İskit sanatı ve kültürü açısından da büyük bir öneme sahiptir. Sözkonusu üslubun, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan insanların tabiatüstü kuvvetlere karşı eğilimlerinden dolayı ortaya çıktığı düşünülmektedir. İskit Hayvan Üslubu'nun ortaya çıkışı, toplumların inançları ile yakın alakalı olarak görülmektedir. İskit sanatının ortaya çıktığı coğrafyanın Sibirya, Orta Asya ve Güney Rusya olduğu yönünde farklı görüşler ileri sürülse de, sözkonusu üslubun Orta Asya'da ortaya çıktığı düşüncesi ağır basmaktadır. İskit Hayvan Üslubu'nun ortaya çıktığı coğrafya ile ilgili olarak bazı bilim adamları farklı görüşler öne sürmektedir. İskit Hayvan Üslubu'nun, Rostovtzeff'e göre Orta Asya'da, Tallgren ve Chirsten'e göre Batı Türkistan'da, Borovka'ya göre Kuzey Sibirya'da ortaya çıktığı fikri hakimdir (Durmuş, 2002:22).

Bozkır Kültürlerinin icra ettiği bir sanat anlayışı olarak tanımlanan Hayvan Üslubu'nun ortaya çıkış nedenleri, çeşitli dinsel inanışlar ve uygulamalarla ilişkili olarak görülmektedir. Bozkır Kültürlerinin ortak anlayışı olarak hayvanların insanın türediği ortak atalar olarak kabul edilmesi, koruyucu ruh olduklarına inanılması, kalıntılara saygı gösterilmesi, gücüne sahip olmak için hayvan biçimine girilebildiğine inanılması v.b gibi çeşitli hususlar, hayvanların tasvirlerinin yapılmasını ve zamanla bu yöne ağırlık veren bir sanat üslubunun ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çoruhlu, 2002:116).

Tarihin en sisli dönemlerinden itibaren Hunların hayatları bozkırda yaşayan hayvan dünyasına o kadar bağlı idi ki ister istemez hayvanların yaşayışları hakkında çok derin bilgiler edinmişlerdi. Hunların hayvanlara karşı olan ilgileri sanat eserlerinin genellikle hayvan biçimleri üzerinde gelişmesini sağlamıştır. Hunlar eserlerinde anlatmak istediklerini büyük bir ustalıklarla çizmişler, hareket halinde bulunan konuları inandırıcı bir gerçeklikle aksettirebilme başarısını göstermişlerdir. Dokumalarda, keçelerde, kılıç, mızrak ve bıçaklarda, at koşum takımlarında, eyerlerde, kılıçların saplarında, maşrapaların kulplarında ve gövdelerinde hemen hemen her tasvirli eser üzerinde hayvan figürlerine rastlamak mümkündür. Sanatçıların her gün kullanılan eşyalar üzerine büyük bir ustalıklı, özen ve incelikle hayvan figürleri işleme çabası kayda değerdir. Özellikle eyer ve yeraltı örtüleri üzerinde mücadele eden hayvan figürlerinin hareketli, dinamik, doğal ve realist bir şekilde işlenmiş olması, sanatçıların üstün sanat yeteneklerini ortaya koyan önemli unsurlar arasındadır (Diyarbakirli, 1972:123).

Hun Sanatı'nda Hayvan Üslubu, batıda gelişen İskit Hayvan Üslubu ile benzer birtakım özelliklere sahiptir. Hun Sanatı özellikle Altaylarda kişisel özelliği ve daha tabiatçı üslubu ile Güney Rusya'dan büyük Çin Seddi'nin bitişiğindeki Ordos'a kadar uzanmaktadır. Pazırık ve Noin-Ula gibi önemli merkezleri içine alarak oldukça muntazam bir üslup tarzında yaygınlaştığı görülmektedir. Hun sanatçıların, tasvirli eserler üzerinde yırtıcı hayvanların geyik, antilop, keçi, koyun, inek ve nadiren deve gibi çift tırnaklı hayvanlara saldırma sahnelerini tasvir ettikleri anlaşılmaktadır. Rostovtzeff'in ilk kez adlandırdığı "Hayvan Üslubu" bu suretle meydana çıkmış Altaylardan Hunlar arasında, Güney Rusya'da ve Kuzey Kafkasya'da yaygınlaşmıştır (Diyarbakirli, 1972:123-124).

Hunlara ait en önemli buluntuların, arkeolojik kazılar sonucunda Altay dağlarındaki kurganlardan çıkartılarak Leningrad Hermitaj Müzesi'ne taşındığı ve sergilendiği bilinmektedir. Bu sergilenen eserler arasında, Birinci Pazırık Kurganı'nda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bir eyer örtüsü dikkat çekmektedir (Diyarbakirli, 1972:80)

Resim 1

Altay dağlarında, birinci Pazırık kurganından çıkarılan deriden yapılmış bir eyer süsü. Kaplanın bir Sığın'a saldırma sahnesi, deriden kesilerek örtüye applike edilmiş.

Kaynak: (Diyarbakirli, 1972:123)

Resim 2

Altaylarda, İkinci Pazırık kurganından gün ışığına kavuşturulan bir eyer örtüsü üzerinde, kaplan ya da pارسın bir dağ koyununa saldırış sahnesi canlandırılmış.

Örtünün üzerinde ince bir deriden kesilerek yapıştırılmış hayvan mücadele sahnesinde bir kaplanın sığına saldırırken betimlendiği görülmektedir. Kaplanın saldırısına uğrayan sığın, kaplanın pençelerinin ağırlığı ile dört ayağının üzerine çökmüş olarak betimlenmiştir. Söz konusu sahnede sığının, yassı ve geniş boynuzlarını arkadan gelen tehlikeyi uzaklaştıracak şekilde geriye doğru uzatmış bir şekilde tasvir edildiği anlaşılmaktadır (Diyarbakirli, 1972:127).

Sözkonusu sahne üzerinde, Sığının yukarı kalkık başı, uzun kulakları yassı ve geniş boynuzları ile doğala yakın bir şekilde betimlendiği görülmektedir. Diğer taraftan sığının arkasında pençeleri bulunan kaplanın kuvvetli ve içeriye girmiş olan karnı ve kedi biçiminde betimlenmiş kulakları ile natüralist bir biçimde tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Kedi cinsi tüm hayvanlarda olduğu gibi vücudundaki esneklik kuvvetli bir biçimde belirtmeye çalışılmıştır. Geyiğin vücudunda ise Altay Hun sanatında sıkça betimlenen nokta ve virgüller dikkat çekmektedir. Gövde üzerinde hareket motifi olarak betimlenmiş olan nokta, virgül ve nal tasvirleri Altaylarda Hun hayvan figürlerinin en karakteristik özelliğidir. Aynı tarz motifleri, Güney Sibirya'da ele geçen madeni eserler üzerinde de görmek mümkündür. Günümüzde Hermitaj Müzesi'nde korunmakta olan ve Çar Petro'nun Koleksiyonu olarak belirtilen bu eserlerin ortak yönleri ve üzerinde betimlenen nokta, virgül ve nal motiflerinden dolayı bu eserlerin de Hun sanat eserleri içerisinde önemli bir eser grubunu oluşturduğu anlaşılmaktadır (Diyarbakirli, 1972:127).

Pazırık Kurganı'nda ele geçen başka bir örtü üzerinde yine bir hayvan mücadele sahnesi dikkat çekmektedir (Diyarbakirli, 1972: 81).

Resim 3

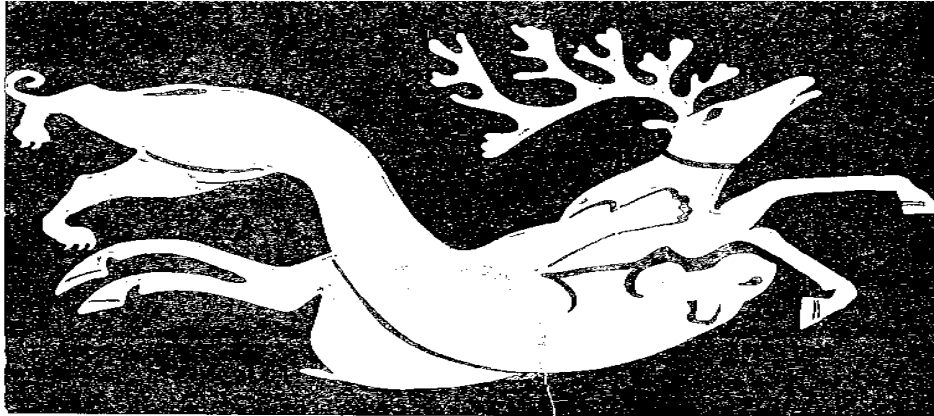

İkinci Pazırık kurganından çıkarılan bir eyer örtüsü. Kaplanın veya pارسın sığına saldırısı.

Kaynak: Diyarbekirli, 1972: 81

Söz konusu eser üzerindeki sahnede bir kaplanın sığınin sırtına sıçramış ve dişlerini hayvanın boynuna geçirmiş olarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Sığın ise kaplanın ağırlığı ile karnı yere değmiş ve ard ayakları geriye doğru uzanmış korku ile başını tehlikenin geldiği yere doğru çevirmiş olarak betimlenmiştir. Geyiğin vücudunda Altay Hun sanatı özelliklerinden birisi olarak nokta, yarım daire ve yarım nal motifleri dikkat çekmektedir (Diyarbekirli, 1972:127-128). Pazırık Kurganı'ndan ele geçen ve ince deriden kesilerek işlenmiş diğer bir eyer örtüsü üzerindeki sahnede ise bir geyik ile bir kaplanın mücadele sahnesi dikkat çekmektedir (Diyarbekirli, 1972:81)

Resim 4

Hun'lara ait bir eyer süsünde, kaplanın veya pارسın bir geyiğe saldırıştı canlandırılmış. Altaylarda, birinci Pazırık kurganında.

Kaynak: Diyarbekirli, 1972:81

Söz konusu sahnede kaplanın çevik hatları yumuşak çizgilerle betimlenmiş olup geyiğin muntazam kafası, küçük kulakları ve tipik boynuz işleniş sanatçının tabiat gözlemciliği konusundaki ustalığını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır (Diyarbekirli, 1972:128).

Hun Sanatında çeşitli tasvirli eserler üzerinde sevilerek işlenen geyik motifi, Anadolu'da olduğu gibi Ortaasya'da da, Türk halklarının zihinlerini ve hislerini en çok harekete geçiren hayvanlardan birisi olarak bilinmektedir. Bu sebepten dolayı geyik tasvirlerinin, Ortaasya tasvir sanatında çok yaygın olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Ortaasya tasvirli eserleri üzerinde sıkça betimlenen geyik motiflerinin, çoğu zaman vahşi hayvanların pençeleri arasında betimlenmiş olduğu, bazı sahneler üzerinde de yüzlerinde can veren bir geyiğin hislerinin canlandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu geyikleri yakalayan hayvanlar, bazen büyük kulaklı kartal şeklinde, bazen de Ortaasya'ya mahsus grifonlar şeklinde betimlenmişlerdir (Ögel, 1971:11). Türkler tarafından kutsal bir hayvan olarak kabul edilen geyik motifinin, Türk mitolojisinde ve masallarında da önemi oldukça büyüktür. Bununla beraber Türklere ait eski ve orijinal bir efsanede, Türklerin geyikten türediğine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Sibiry'a'nın tundralarında, geyiğin yaygın olduğu bölgelerde, Ren geyiği ile ilgili bazı türeyiş inançlarının varlığı bilinmektedir. Türk efsanelerinde daha ziyade dişi geyik'ten bahsedildiği anlaşılmaktadır (Ögel, 2010:569).

Orta Asya Kültürü ve Sanatı açısından önemli bir yere sahip olan geyik motifinin, İskit toplumlari açısından da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. İskit toplumlari tarafından aynı zamanda manevi yönü bulunan geyiğin apotropeik (koruyucu) özellikler taşıdığı düşünölmektedir. İskitlerin büyük göçleri esnasında Maoetis civarında sisler içinde kayboldukları sırada bir geyik önderliğinde yollarını bulduklarına inanılmaktadır. İskit sanat eserleri üzerindeki hayvan tasvirlerinin bazen doğal özellikleri ile betimlendiği anlaşılmacla birlikte, bazen de hayvanların güçlü özelliklerinin bir araya getirilmesi sonucunda, hayal dünyasının bir mahsulü olarak betimlendiğini gösteren örnekler mevcuttur (Anıl, 2002: 28-29).

Birinci Pazırık Kurganı'nda ele geçen ve deriden kesilerek işlenmiş diğer bir eser üzerindeki sahnede bir kaplanın dağ koyununa saldırma sahnesi tasvir edilmektedir. Söz konusu sahne üzerinde diğer mücadele sahnelerinde olduğu gibi kaplanın saldırdığı dağ keçisi ardı yukarıya doğru ters dönmüş bir şekilde betimlenmiştir. Altay Hun Sanatının tipik özelliği olan nokta, virgül ve yarım nal motifleri eser üzerinde dikkat çekmektedir (Diyarbakirli, 1972, 127-128).

Hun Sanatının önemli arkeolojik buluntulari arasında önemli bir yere sahip olan II. Pazırık Kurganı'nda ele geçen bir örtü üzerinde bir kaplanın dağ koyununa saldırma sahnesinin betimlendiği görölmektedir (Diyarbakirli, 1972, 82).

Resim 5

Bir eyer örtüsü üzerinde görölen, kaplan ya da porsin bir dağ koyununa saldırışı. Birinci Pazırık kurganı, Altaylarda.

Kaynak: Diyarbakirli, 1972, 82

Söz konusu eser üzerindeki sahnede dağ koyununun büyük kıvrık boynuzları, dışarıya çıkmış dili, ön ayakları üzerinde diz çökmesi, ard ayaklarının diğer mücadele sahnelerinde olduğu ters döndüğü ve karnının yere yapıştığı görölmektedir. Vücutunda geleneksel nokta ve yarım nal motifleri dikkat çekmektedir. Kaplan ise tipik saldırganlığı ile dağ koyununun sırtına sıçramış olarak betimlenmiştir (Diyarbakirli, 1972: 128). Bozkır sanat ürünleri içinde sık sık betimlenen hayvan mücadele sahneleri yanında doğaüstü varlıkların da Hun sanat eserleri üzerinde sevilerek işlendiği anlaşılmacla birlikte, İç Asya tasvirli sanat eserleri üzerinde en sık betimlenen doğaüstü varlıklar arasında, grifon motifleri gelmektedir (Diyarbakirli, 1972: 130). Söz konusu motif ile ilgili olarak, Pazırık Kurganı'nda ele geçen bir eyer örtüsü üzerinde, kartal ve aslan grifonunun mücadele sahnesinin büyük bir ustalıkla işlendiği anlaşılmacla birlikte (Diyarbakirli, 1972: 82)

Resim 6

Altaylarda, Pazırık kurganından gün ışığına kavuşturulan bir eyer örtüsünde, kartal ve aslan grifonlarının mücadele sahnesi.

Kaynak: Diyarbakirli, 1972: 82

Bozkır Kùltürü ve Sanatının temelini oluşturan Hayvan Üslubu'nun çok çeşitli tasvirli eserler üzerinde betimlendiği gör÷lmektedir. Orta Asya Bozkır kùltürlerinin dinsel inanışlarını, yaşam tarzlarını ve sosyo-kùltürel yapılarını yansıtan Hayvan Üslubu'nun, Hunlar tarafından tarihin farklı dönemlerinde ve farklı kùltür bölgelerinde benimsenmiş bir sanat anlayışı olarak varlığını sürdürdüğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Anıl, Y. (2002). "İskit Sanatı", Türkler, 4.Cilt, s. 26-33, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Çoruhlu, Y. (2002). "Hun Sanatı", Türkler, 4.Cilt, s.81-124, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Diyarbakirli, N. (1972). Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kùltür Yayınları, İstanbul.

Durmuş, İ. (2002). "İskit Kùltürü", Türkler, 4.Cilt, s. 15-26, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Ögel, B. (1971). Türk Kùltürünün Geliřme Çağları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.